

NEMZETKÉPEK

HEGEDŰS NICOLETA*

Az erdélyi románok dualizmus kori magyarságképe (tematika, sztereotípiák, jellegzetességek)

The Image of Hungarians among the Transylvanian Romanians during the Dualist Period (Themes, Stereotypes, Characteristics)

ABSTRACT: The paper provides an overview of the image of Hungarians as formulated by Transylvanian Romanians in the second half of the 19th century through historical and political writings, literature, memoirs, correspondence, journalism, etc. The aim of the paper is to highlight the most widespread stereotypes and the characteristics of this distinctly subjective portrayal. The study focuses on three aspects: Hungarians in history, in everyday life, and in politics. The components of the national image are categorized within these main groups, as these are the contexts in which the characterizations occurred.

KEYWORDS: historical imagology, Transylvania, Hungarians, Romanians, stereotype, 19th century

Az idegen, a „mátság” reprezentációja sokáig főleg az összehasonlító irodalom és a szociálpszichológia érdeklődési körébe tartozott, de az 1985-ös stuttgarti történettudományi kongresszus hivatalosan is befogadta az imagológiát a történelemkutatás területei közé. A nemzetképek történelmi perspektívából való megközelítése azért fontos, mert ezek képesek attitűdöket formálni és viselkedéseket befolyásolni, így aktív tényezőként működtek a múlt eseményeinek alakulásában. Ugyanakkor az, ahogyan egy adott etnikai csoport az idegent, a másik etnikumot

* A szerző történész, tudományos munkatárs a Román Akadémia kolozsvári George Barițiu Történelmi Intézetében. E-mail: h.nicoleta@yahoo.com

érezkelte, a saját mentális univerzumának része, és az imagológiai tanulmányok hozzájárulnak, túl a politikai és társadalmi eseményeken, az előző évszázadok emberének alaposabb megismeréséhez.

Az erdélyi románok magyarságképe¹ több százados együttélés során alakult ki, azaz olyan nemzetkép, amelyet nagymértékben befolyásolt a két fél szociális és gazdasági helyzete, valamint az erdélyi és magyarországi politikai háttér, ugyanis a két nép között többnyire konfliktusos volt a kapcsolat. A feudális rendek korából származnak (vagy arra a korra vetítődnek vissza) azok a klisék, amelyeket a jobbagy használt a földesúr leírásában vagy a paraszt a nemes jellemzésében. A nemzeti öntudat ébredése után a szociális ellentétek kiegészülnek az egyre élesedő politikai súrlódásokkal, és a magyarságkép olyan elemekkel bővül, melyeket általában egy magát elnyomottnak érző nemzeti kisebbség alkot a nemzetállamról álmodozó, politikai hatalommal bíró többségről. A magyarság kiegyezés utáni képe magába öleli az előző időszakban megfogalmazott elemeket, a kor jellegzetessége abban mutatkozik, hogy milyen sztereotípiák kerülnek előtérbe.

Arra a kérdésre, hogy milyen a magyar, nagy mennyiségű és változatos írásos forrásban kereshetjük a választ, a feladat nehézsége abban rejlik, hogy megtaláljuk a vélemények sokaságában azokat a nemzeti jellegzetességeket, amelyek a leggyakrabban tűnnek fel, és a legjobban tükrözik a magyarokról alkotott képet. A nemzetkép ebben az esetben is két alapfolyamat terméke: először az emberi tulajdonságok tágas tárából kiválasztották azt a pár vonást, amelyek bizonyos magyar egyénekre jellemzőnek tűntek, és utána azt a néhány attribútumot általánosították az egész magyar nemzetre. Fontos megérteni, hogy miért alakult ki egy bizonyos kép, milyen külső tényezők erősítették meg ezeket a vonásokat, és milyen szándékot rejt a megrajzolásuk.

A jelen dolgozat vázlatos áttekintést nyújt arról a magyarságképről, amelyet az erdélyi románok a 19. század második felében fogalmaztak meg történelmi tárgyú és politikai írásokban, szépirodalomban, emlékiratokban, levelezésben, publicisztikában stb. Mindezt azzal a szándékkal, hogy kiemelje a legelterjedtebb sztereotípiákat, és hangsúlyozza e kimondottan szubjektív arckép jellegzetességeit. A kutatás három területre terjedt ki: magyarok a történelemben, a politikában és a mindennapokban, ebből terjedelmi okokból az előbbi kettőről lesz szó ebben a dolgozatban. Azért soroltuk be ezeket a főcsoportokba a nemzetkép komponenseit, mert ezek azok a kontextusok, amelyekben a jellemzés történt, tudomásul véve azt, hogy

¹ Az utóbbi évtizedek román történetírásában több mű tárgyalta a magyar–román viszonyt a történeti imagológia szempontjából: Mitu, Melinda – Mitu, Sorin: *Româniile văzuți de maghiari. Imagini și clișee culturale din secolul al XIX-lea*. Cluj-Napoca: Ed. Fundației pentru Studii Europene, 1998; Mitu, Melinda: *Problema românească reflectată în cultura maghiară din prima jumătate a secolului al XIX-lea*. Cluj-Napoca: P.U.C., 2000; Rus, Valer: *Imaginea românilor în cultura maghiară transilvăneană între 1850–1890*. Doktori disszertáció (BBTE Kolozsvár), 2008; Hegedűs, Nicoleta: *Imaginea maghiarilor în cultura românească din Transilvania (1867–1918)*. I–II. Kolozsvár: Argonaut, 2012; Mitu, Melinda – Mitu, Sorin: *Ungurii despre români: nașterea unei imagini etnice*. Iași: Polirom, 2014.

bizonyos általánosított tulajdonságok megtalálhatók attól függetlenül, hogy a honfoglaló, államalkotó és a török ellen harcoló magyarról, kortárs szomszédról vagy politikusról, nemesről vagy parasztról van szó, jelezvén a kép kontinuitását.

Magyarok a történelemben

A 19. század második felében az erdélyi románok történetírása a romantikus és pozitivisták irányzatokat reprezentálta, miután az előző században az Erdélyi Iskola mint a felvilágosodás képviselője megfogalmazta azokat a történelmi elméleteket, amelyek a román nemzeti identitás alapját képezik. A múlt iránt való különös érdeklődés a román felvilágosodás egyik jellegzetességévé vált, és a historiográfia fölvette igazoló és harcias vonásait,² mert neki jutott az a feladat, hogy bizonyítékokat hozzon a román nemzeti mozgalom jogosságára, amely a történelemben kereste az érveket a politikai jogok követelésére, abból kiindulva, hogy a románok mint Erdély legrégebb lakosai annak idején részt vehettek a közügyek rendezésében, és jogtalanul lettek azokból fokozatosan kizárva.

A későbbi történetírók³ is feladatuknak tartották a nemzettudat erősítését és a történelmi érvek továbbvitelét, melyek a politikai írásokban is gyakoriak, jelen vannak a császárnak címzett felterjesztésekben is (az 1791-es *Supplex Libellus Valachorum*tól az 1892-es *Memorandumig*), és a románok dákoktól és rómaiaktól való származását, Erdélyt mint a román nép szülőhelyét, a kontinuitáseméletet, a lélekszámförlényt, jogaik elvesztését az unio trium nationum életbe léptetésétől kezdve stb. hangsúlyozzák. Az erdélyi románság múltjának leírásában a magyaroknak is fontos szerep jutott, hiszen Erdély történetének ők is szerves része, és nagymértékű befolyást gyakoroltak a velük együtt élő nemzetiségekre, főleg, hogy kezükben volt a közös haza kormányzása. Ezért a románok történelme a magyaroktól elszünetelt elnyomásról is szól, attól kezdve, hogy az utóbbiak elfoglalták Erdélyt a 9–10. században. Ahogy a közös nyelv és múlt, a hagyományok és a hasonló lelki beállítottság, úgy a törekvés a közös ellenség leküzdésére is a nemzetet összekötő kapcsok közé tartozik. Az erdélyi román nemzeti identitás definiálásában fontos szerepet játszott a magyarokhoz való viszonyulás, mert amikor az értelmiség arra törekedett, hogy meghatározza, milyenek is a románok, gyakran arról beszéltek, hogy nem vagyunk olyanok, mint amilyenek a magyarok leírnak minket, vagy mint amilyenek a magyarokat véljük.⁴

² Cornea, Paul: *Originile romantismului românesc. Spiritul public, mișcarea ideilor și literatura între 1780–1840*. București: Minerva, 1972. 485–487; Zub, Alexandru: *În orizontul istoriei*. Iași: Institutul European, 1994. 33–34.

³ A legtöbbjük nem hivatalos történész, hanem publicista, egyházi méltóság, hivatalnok stb.

⁴ Mitu, Sorin: *Geneza identității naționale la românii ardeleni*. București: Humanitas, 1997. 26–84.

A romantikus historiográfia jeles képviselője, Alexandru Papiu Ilarian (1827–1877) közvetlenül 1848–49 után ambiciózus tervet fogalmazott meg: a forradalom történetének leírását nyolc kötetben. Ebből csak kettő látott napvilágot, és egy harmadiknak a vázlata kéziratban maradt.⁵ Papiu Ilarian hosszú bevezetéssel nyitja meg művét, amely az erdélyi románok történetét tárgyalja a kezdetektől 1848-ig, felelevenítve a korábbi igazoló és követelőző diskurzust, így a román nemzet jogaiért folytatott küzdelem vonalába illeszkedve. Annak ellenére, hogy műve politikai nézeteket tartalmaz, Papiu Ilarian kritikusan viszonyul a forrásokhoz, ezzel illusztrálva az átmenetet a pozitivista történetírás felé.⁶

„Megkésett romantikus”⁷ George Barițiu (1812–1893) is, akiben Wass Sámuel gróf „a román nemzet legkitűnőbbjét” látta, értékelve a publicista és történész nemzete fejlődése érdekében végzett sokoldalú és hasznos munkáját mind politikai, mind kulturális téren. 1838-ban megalapította az első román nyelvű napilapot, a *Gazeta Transilvaniei*t, majd aktívan részt vett a 48-as forradalomban, ott volt az Astra művelődési egyesület alapítói között, és 1868-ban egy *Transilvania* című történelmi és irodalmi folyóiratot hozott létre. Mint politikus Papiu Ilarianhoz hasonlóan szenvedélyesen harcolt Erdély autonómiájáért, elítélte a 67-es kiegyezést és az Uniót, és a passzív ellenállás híve volt.⁸ Tevékenysége a történetírás területén gazdag, így Barițiu számos cikk szerzője, amelyek a várnai csatával, Hunyadi Jánossal, a reformációval, az 1437-es parasztfelkeléssel, a Horea vezette felkeléssel stb. foglalkoznak. A *Părți alese din istoria Transilvaniei* egy háromkötetes, átfogó munka, amely Erdély történetét 1683-tól tárgyalja. A gondosan és rendkívül gazdagon dokumentált mű bővelkedik kitérőkben és részletekben, amelyek a dolgozat szerkezetének hátrányára válnak. De éppen ezek a részletek teszik a munkát annál hasznosabbá a magyarokról alkotott kép rekonstruálása szempontjából.

A kritikai iskola egyik képviselője Ioan Lupaș (1880–1967), aki 1918 előtt elősorban az egyháztörténelemnek szentelte munkásságát, de az erdélyi románok nemzeti jogokért folytatott harcával is foglalkozott. Az *Istoria bisericească a românilor ardeleni* (1918) természetesen a magyarok felekezettörténetének elemeit és a román–magyar kapcsolatok vallási aspektusait is bemutatja. Lupaș egy elismerő művel hódolt gróf Széchenyi István előtt, amelyben a „legnagyobb magyar” tevékenységét és főbb eszméit vizsgálta. Bár nem mondott le a történelem militáns szemléletéről, igyekezett megfelelni a tudományos történetírás követelményeinek.⁹

⁵ 1943-ban lett kiadva, Ștefan Pascu szerkesztésében.

⁶ Teodor, Pompiliu: *Introducere în istoria istoriografiei din România*. Cluj-Napoca: Accent, 2002. 110.

⁷ Boia, Lucian: *Evoluția istoriografiei române*. București, 1976. 129.

⁸ Lupaș, Ioan: *Un capitol din istoria ziaristiceii românești ardeleni – Gheorghe Barițiu*. Sibiu, 1906. 23–26.

⁹ Teodor, 2002. 198.

Neves történészek írásai mellett a nemzetképkutatás hasznát veheti a tudomány követelményeinek kevésbé megfelelő műveknek is,¹⁰ s úgyszintén értékes információt tartalmaznak az 1867 után megjelent román nyelvű történelemtankönyvek, melyek eseménytörténetre és életrajzokra épülnek. Érdekes a „haza” fogalmának körülírása. Ha a kiegészést követő években az erdélyi románok számára a haza története Erdély történetét jelentette (például Zacharia Boiu¹¹ és Ioan Micu Moldovan¹² esetében), akkor egy 1878-ban Balázsfalván megjelent történelemtankönyv¹³ már azt mondja, hogy Magyarország az „ország, ahol mi élünk”, és Silvestru Moldovan 1887-es tankönyve¹⁴ Magyarország történetét írja le, azzal az értelmezéssel, hogy az erdélyiek hazája Magyarország. Zacharia Boiu és Ioan Micu Moldovan művei azok, amelyek a legnyilvánvalóbb módon mutatnak politikai vonatkozásokat, hangsúlyozva Erdély autonóm státuszát a kezdetektől 1867-ig, és ezzel sugallva a dualista paktum történelmi megalapozottságának hiányát.

A magyarok története a hunokkal kezdődik, hiszen a románok átvették a romantikus magyar historiográfia hun ősökre vonatkozó téziseit. Mint általában a barbárnak jellemzett népek, úgy a hunok is a vadság, kegyetlenség és pusztítási hajlam jegyében vannak megjelenítve. Papiu Ilarian leírásában olyan barbárok, „akiknek eredetét Iordanes a tisztátalan szellemektől származtatja, akik már csak az arcuk látványával is rettegést keltettek és menekülésre készítették ellenségeiket, mert alig volt emberi arcuk, két lábon járó fenevadak, kik lelkükben sem voltak kevésbé rondák, mint testükben”.¹⁵ Azután hozzáteszi, hogy egy ilyen félelmetes nép elől még a kemény gótok is visszavonultak, csak a rómaiak maradtak bátran helyükön Daciában!¹⁶ A történelemtankönyvek ennél több részletet adnak, például Zacharia Boiu művében a hunok „kicsi termetűek, borzos fekete hajjal, ferde szemmel, csúnya sárga arccal, széles vállal. Amíg világ a világ, ők mindig lóháton voltak, ott ittak, ettek és aludtak. Eledelük gyökerek és nyers hús. Asszonyaikat és gyerekeiket szekerekben hordták maguk után”.¹⁷ Ioan Micu Moldovan szerint a hunok arca „inkább hasonlított a vadállathoz, mint az emberhez”. A nyers húst, hogy megpuhítsák, nyereg alá tették, és állatbőről készített viseletet hordtak.¹⁸

¹⁰ Popescu, Nicolau: *Tractat istoric asupra originei, continuității și petrecerei românilor în Dacia lui Traian până la anul 1300*. Blaj, 1879; Bălan, Iosif: *Iancu de Hunyad. Cercetare istorică*. Caransebeș, 1897.

¹¹ Boiu, Zacharia: *Elemente de istoria patriotică și universală pentru școlile populare române greco-orientale*. Sibiu, 1869.

¹² Micu Moldovan, Ioan: *Istoria Patriei pentru școlile populare române din Ardeal*. Blaj, 1875.

¹³ Sz. n.: *Istoria Ungariei pentru școlile populare*. Blaj, 1878.

¹⁴ Moldovan, Silvestru: *Istoria Ungariei în legătură cu istoria universală pentru școlile populare*. Brașov: Ed. lui H. Zeidner, 1887.

¹⁵ Papiu Ilarian, Alexandru: *Istoria românilor în Dacia Superioară*. I. Viena, 1852. 4.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Boiu, 1869. 327.

¹⁸ Micu Moldovan, 1875. 17.

Amit a románok leírnak, megfelel a hunokról alkotott általános, jól ismert képnek, az övük az a vándorló nép, amelyik benyomult Pannóniába, és egy ideig rettegésben tartotta „európai” szomszédjait. A hun eredet azonban sokatmondó sztereotípiává válik, amikor azt a 19. századi magyarok jellemzésében említik, hogy kiemeljék a románokkal való konfliktusok során tanúsított „barbár” viselkedést. Az 1848-as forradalom román emlékirói például nemegyszer utalnak a „hun vadságra”, amikor a magyar forradalmárok tetteit írják le, olyan kifejezésekkel, hogy „barbárabb a szívük, mint őseiké, a hunoké volt”,¹⁹ vagy „megmutatták a magyarok Szeged városában is, hogy valóban Attila leszármazottjai, mint ahogy mondani szokták [...] Ázsiai jövevények, kiknek nem nagy ügy más nemzet vérért szívni”.²⁰

Papiu Ilarian számára a magyarok „újfajta ázsiai barbárok”²¹ voltak, akik a 9. század végén letelepedtek Pannónia földjére, és hamarosan elfoglalták a románlakta Erdélyt. Ioan Slavici a szkíta népek egyik frakciójának tekinti őket, és úgy véli, hogy a honfoglaláskor viselt szokásaik, vallásuk és a sok perzsa eredetű magyar szó azt mutatja, hogy valamikor a magyarok a perzsák szomszédságában éltek.²² George Barițiu a *Părți alese din istoria Transilvaniei* című művében gyermekkorának emlékeit idézi fel, és meglepetten szögezi le, hogy a magyarok szkíta eredetének gondolata annyira mélyen gyökerezik a közvéleményben, hogy még az egyszerű erdélyi románok is, amikor nézeteltérésük támad magyar szomszédjaikkal, akikkel egyébként békésen élnek együtt, azt mondják nekik, hogy térjenek vissza Szkítiába, ahonnan jöttek.²³

A magyarok mint nomád nép jelenítettnek meg, sajátos szokásokkal. Ioan Micu Moldovan véleménye szerint érkezésükkor „nem voltak szelídebbek, mint Attila emberei”. Sátrakban laktak, állattenyésztéssel és vadászattal foglalkoztak. Ruházatok állatbőrökből készült, amelyeket „felcicomáztak”, mert „a cicomázás mindig nagyon tetszett nekik”.²⁴ Íme néhány vonás, amely jellemezte a magyarokat Európába érkezésüktől a 19. századig!

Erdély elfoglalásánál a magyarok nagyobb ellenállást csak a románok részéről tapasztaltak, kiket nem tudtak olyan könnyen legyőzni, mint a szlávokat. Hősies és bátor viselkedésükről éppen a magyar krónikák tesznek vallomást, melyek „olyan

¹⁹ Popovici Săvoiu, Sava: Memorii. In Nicolae Bocșan – Valeriu Leu (szerk.): *Memorialistica revoluției de la 1848 în Transilvania*. Cluj-Napoca: Dacia, 1988. 173–268.

²⁰ Sandor, Atanasie: Studiu asupra evenimentelor de peste munți din anii 1848–49, cu nararea celor întâmplate în părțile Aradului. In: Bocșan – Leu, 1988. 99.

²¹ Papiu Ilarian, 1852. I. 7.

²² Slavici, Ioan: Studie asupra maghiarilor. Punctul de purcedere. *Convorbiri literare*, 1871. augusztus 15. 196. Slavici tanulmányának elemzését lásd Köpeczi Béla: *Nemzetképzés és a XIX. századi román irodalom magyarságképe*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1995. 161–203.

²³ Barițiu, George: *Părți alese din istoria Transilvaniei. Pe două sute de ani în urmă*. III. Sibiu, 1891. 23.

²⁴ Micu Moldovan, 1875. 20.

elfoglaltak a magyarok mellett, hogy többek között azt állítják, a magyarok hódító expedícióit a Szentlélek vezérelte, még akkor is, ha pogányok voltak”.²⁵

Az nem kérdéses, hogy bejövetelükkor a magyarok ott találták Erdélyben a románokat. Lehet, hogy Anonymus gyakran talál ki neveket és történeteket, össze is téveszt dolgokat, de amikor Ultrasilvania területén az oláhok vezérét említi, csak igazat mondhat. Milyen jellemvonások segítették a magyarokat abban, hogy sikeresen letelepedjenek Pannóniában, és államot alkossanak? Slavici úgy véli, hogy a magyar állam létrejötte főleg az Európa területén uralkodó politikai rendezetlenségnek és instabilitásnak a következménye.²⁶ Micu Moldovan szerint az okosság és ravaszság játszott döntő szerepet a harci sikerekben, hiszen a magyarok „ahogy csak lehetett, kerültek a tisztességes harcot”, és nem voltak kevésbé vadak, mint őseik, a hunok.²⁷ A magyar állam alapítása nem érdekelte különösebben Nyugat-Európát, írja Slavici, mert az el volt foglalva saját határai rendezésével, amúgy is „a magyar nemzet soha nem volt fontos tényező Európa életében, a művelt világ alig érdeklődik története iránt”.²⁸ A magyarok pannóniai letelepedése igazából csak azokra a népekre hatott, amelyekre ráerőszakolták magukat, és főleg a románokra, ahogy Papiu Ilarian vélekedett: „A középkor barbárjai közül egyedül a magyarok maradtak [meg] s telepedtek ide. És azóta a románok nyögnek a hosszú és egyre durvább magyar iga alatt.”²⁹

Szent István királyt, az államalapítót kedvező módon jelenítik meg, a román történetírók értékelik munkáját a közigazgatás és a jog terén, és csodálják politikai érzékét, hiszen megértette, ahhoz, hogy az európai hatalmak elfogadják az új államot, a magyar népnek kereszténnyé kell válnia. Ahogy Lupaș is hangsúlyozta, István király „politikai megfontolásból” térítette át népét a nyugati keresztény hitre.³⁰ Viszont amit nagy előszeregettel említenek a románok, Istvánnak az a bölcs belátása, hogy az egynyelvű királyság gyenge és törékeny, abban az értelemben, hogy Magyarország csak más nyelvű lakosai közreműködésével lehet nagy és erős. István ismerte legjobban „fegyelmetlen”, „heves és erőszakos temperamentumú” magyarjait, és hitte azt, hogy „a magyar elem csak más elemekkel összefonódva lesz politikailag tartós. Kár, hogy a magyarok soha nem értették meg a legbölcsebb királyukat”.³¹

Az Árpád-házi királyok sora vázlatosan szerepel a történelemtankönyvekben, de az Erdély múltját elemző művek általában csak azokat említik meg, akik különleges érdemeket szereztek vagy Erdély sorsával kapcsolatos intézkedéseket

²⁵ Papiu Ilarian, 1852. I. 8.

²⁶ Slavici: Studie asupra maghiarilor... *Convorbiri literare*, 1871. augusztus 15. 196–199.

²⁷ Micu Moldovan, 1875. 20.

²⁸ Slavici: Studie asupra maghiarilor... *Convorbiri literare*, 1871. augusztus 1. 181–183.

²⁹ Papiu Ilarian, 1852. I. 13.

³⁰ Lupaș, Ioan: *Istoria bisericească a românilor ardeleni*. Sibiu, 1918. 12.

³¹ Cristea, Nicolae: *La țintă. Meditațiune politică*. Sibiu, 1895. 17–18.

hoztak. II. András (1205–1235), a „gyengeelméjű”,³² „debilis és pazarló”³³ király volt az, aki 1222-ben oly mértékű előjogokat adományozott a nemeseknek, hogy azok „kisebb királyok lettek a birtokaikon, és az uralkodó ezután nehezen parancsolhatott nekik. Ezek a privilégiumok érvényben maradtak 1848-ig, és nagyon visszahúzták az országot”.³⁴ Ezért az 1241–1242-es tatárjárás óriási károkat okozott, viszont Augustin Bunea ebben is talál pozitívumot: a tatár invázió megakadályozta a magyarokat abban, hogy uralmukat kiterjesszék a Kárpátoktól keletre és délre, mert országuk rekonstruálásával voltak elfoglalva. Miután Magyarország újjáépült, a magyar királyok megértették, hogy szükséges együttműködni a határ menti autonóm román fejedelemségekkel Magyarország védelme érdekében a tatár betörésekkel szemben.³⁵

Az Árpád-ház kihalása és a mohácsi vész közötti időszakból az egyik gyakran tárgyalt konfliktus a Károly Róbert magyar király és Basarab havasalföldi vajda közötti harc, hiszen ez tökéletes alkalmat ad a román íróknak arra, hogy kiemeljék a nagy jellemkülönbséget a két vezér között. Károly Róbertet, még ha nem magyar származású is, a magyar arisztokrácia két legfőbb vonása jellemzi: a határtalan gőg és a románok megvetése. Vele szemben a román vajda szerény, tisztelettudó, de ugyanakkor egészséges büszkeséggel bír, és nem bocsátja meg a gúnyszavakat, melyekkel a magyar király illette őt. Végül a harcban a magyarok szégyenteljes vereséget szenvednek, mert Basarab cselhez folyamodik, becsalja őket egy szorosba, a hegyek közé, ahol a magyar hadsereg kegyetlenül felszámoltatott, így a „magyar gőg” megkapja méltó büntetését.³⁶

A török ellen folytatott harcok időszakából kiemelkednek a Hunyadiak, akiknek származása vitatott téma lett egyidejűleg a nemzettudat ébredésével.³⁷ Hunyadi János román eredete nem kérdéses a román történetírók számára, ahogyan a téma fontossága sem, hiszen „a nagy férfiak nemzetük büszkeségei”.³⁸ Igazuk bizonyításában gyakran magyar írásokra hivatkoztak, mert ahogy George Bariț mondta, a románok „még a mai napig is” abban a helyzetben vannak, hogy „amíg másnak meg van engedve, hogy valamit egy közönséges tanú segítségével állítson, tőlünk legalább 3-4 tanút követelnek – és azok is jobb, ha idegenek és nem románok – ahhoz, hogy a történelmi igazságot napvilágra hozhassuk”.³⁹ Maga Bariț is a *Transilvania* című folyóiratban Hunyadi Jánosról megjelent cikkében többek között

³² Dreghiciu, Metelie: *Istoria Ungariei în compendiu*. Timișoara, 1871. 13.

³³ Popescu, 1879. 87.

³⁴ Micu Moldovan, 1875. 22.

³⁵ Bunea, Augustin: *Încercare de istoria românilor până la 1382*. București: Edițiunea Academiei Române, 1912. 136–142.

³⁶ Bunea, 1912. 150–151.; Micu Moldovan, 1875. 32. Ezt a történetet hasonló tanulsággal írja le George Coșbuc, az elismert román költő, *Carol Robert* című versében.

³⁷ Köpeczi, 1995. 72–100.

³⁸ Bălan, 1897. 6.

³⁹ Barițiu, 1891. I. 73.

Thuróczi és Bonfinire hivatkozik, amikor kétséget kizáróan megállapítja, hogy Hunyadi román volt. Ha a legtöbb magyar történész nem fogadja el ezt az egyértelmű tény, az a „hiúságnak” és a „nemzeti nagyzásnak” tulajdonítható, amelyek miatt néha torzító prizmán keresztül szemléljük a történelmet. Így volt lehetséges például, hogy Teleki József felsorolta azokat a dokumentumokat, amelyek Hunyadi román származását bizonyítják, mégis arra a következtetésre jutott, hogy magyar volt, vélekedik Bariț.⁴⁰ Amúgy is, maga a tény, hogy egy román vezette a magyar hadsereget, sokat mond a 15. századi magyar nemesekről, akik „nem szerettek a törökkel harcolni”.⁴¹ A román Hunyadi János „nemzetünk minden jó tulajdonságát magában viselte”, bátor, cselekvő, szerény, nagylelkű, áldozatkész volt.⁴²

Papiu Ilarian szerint a Hunyadiak „azok a nagy románok, kik zord időkben a legnagyobb dicsőséget vívták ki az egész kereszténység szemében a török elleni harcban, olyan férfiak, amilyenekhez hasonló nincs más a magyar történelemben, kik alatt Magyarország aranykorát élte...”⁴³ A magyar mágnások utálták Hunyadit és családját, a várnai vereség után „zsarnoknak” nevezték, de mi lenne jobb bizonyíték a valódi nemes értékek hiányára a magyar arisztokraták körében, mint az, hogy 1445-ben mégis kinevezték Hunyadit kormányzónak: még akkor is, ha ki nem állhatták románsága miatt, nem volt közöttük senki, aki alkalmasabb vagy legalább olyan alkalmas legyen, mint ő e tisztség betöltésére.⁴⁴

Hunyadi fia, Mátyás úgy szerepel a tankönyvekben, mint az egyik legnagyobb magyar király (nem vitatott az eredete), mint „Mátyás, az igazságos”. Papiu Ilarian, vegyítve Bonfini jellemzését saját nézeteivel, így írja le: „Hozzá hasonló királya nem volt a magyarnak. Az ő uralma olyan előkelő helyzetbe hozta Magyarországot, mint amilyenben sohasem volt még azelőtt. Mátyás király sokszor hallotta szüleitől gyerekként, hogy a román népből született, és mikor felnőtt, büszke volt erre [...] A magyar mágnások, főleg az erdélyiek, el nem tudták viselni, és azt kiabálták, hogy egyáltalán nem szeretik a román királyt, mert féltették előjogaikat, fel is lázadtak ellene, és más királyt választottak, de ellenszegülésükért kegyetlenül megbüntette őket Mátyás; a magyarok mindenütt azt hangoztatták, hogy halála után semmiképp nem fognak hozzá hasonló királyt elfogadni, kit ne tudjanak irányítani [...] Megtisztította Magyarországot a faragatlanságtól [...] megfinomította a szkíta szokásokat, véget vetett a barbár gögnek, és Attila után az első volt, akinek sikerült szófogadásra bírni a makacs magyart.”⁴⁵

⁴⁰ Barițiu, George: Ioanu Corvinu de Hunedoara, originea, genealogia, faptele sale imortali. *Transilvania*, 1873. március 1. 49–52.

⁴¹ Bălan, 1897. 47.

⁴² Uo. 45–46.

⁴³ Papiu Ilarian, 1852. I. 34.

⁴⁴ Uo. 35.

⁴⁵ Uo. 36.

Slavici, aki azt állítja a magyarokról szóló tanulmányában, hogy Szent Istvántól kezdve a Magyar Királyság fejlődése főleg az idegeneknek köszönhető, kiket a királyok betelepítettek Magyarországra, mert a magyar nép köztudott makacsságával ellenállt a király által tervezett változtatásoknak, úgy véli, hogy Mátyás volt az első olyan uralkodó, akit a nép választott, és aki élvezte a „magyar nemzet” támogatását. Mátyásnak sikerült egy időre eltávolítania a külföldi befolyást, és nagyra tenni Magyarországot kizárólag a magyar nép erejéből.⁴⁶

Olyan kérdéseket, mint azt, hogy lehet-e Hunyadi Jánost, még ha román származású is, valójában a románság képviselőjének tekinteni, vagy hogy miért nem tettek a Hunyadiak semmit a román nép érdekében, miért tért át Hunyadi János a katolikus vallásra, miért indított Mátyás hadjáratot Nagy István moldvai román vajda ellen, csak mellékesen tárgyalnak, a román történétírók számára az a fontos, hogy elkönnyvelhető legyen a nagy szolgálat, amit a román nép tett a közös haza felvirágoztatása érdekében azzal, hogy belőle származnak a Hunyadiak.

A mohácsi vész és az utána következő harc a Habsburg hódítás ellen újabb alkalom arra, hogy előtérbe kerüljenek azok a magyar jellemvonások, amelyek miatt a Magyar Királyság ilyen hálátlan helyzetbe jutott. Elsősorban a magyar arisztokrácia tehető felelőssé a „mohácsi katasztrófáért”, véli Bariț, hisz akkora privilégiumoknak voltak birtokában, hogy „királyooskáknek” érezték magukat, és nem akarták teljesíteni a honvédelmi köteleységüket, mikor királyuk hadba hívta őket.⁴⁷ Egy másik ok a parasztság elleni megtorlás a Dózsa György-féle felkelés után, így sem érezte a motivációt, hogy a haza védelmére siessen.⁴⁸ Ioan Lupaș szerint a mohácsi vereség „Isten haragja és büntetése volt, amit az országra küldött vezetői gonoszsága miatt.”⁴⁹

Magyarországot darabokra szakították, délkeleti része török tartománnyá vált, az észak-nyugati fele pedig Habsburg fennhatóság alá került. Egyes magyar nemesek török segítséget kerestek az osztrákok elűzésére, ami a románok szerint megint sokat mond a nemesség erkölcsiségéről. Bariț mégis talál magyarázatot erre a viselkedésre: ez a magyarok utálata a német iránt, vagyis helyesebben „az évszázados gyűlölet [...] a két gögös és öntelt arisztokrácia között”.⁵⁰

Bariț azért nyitotta Erdély történelméről szóló művét az 1683-as évvel, mert akkor kezdődtek azok az események, melyek következtében az erdélyi románok a bécsi császár „védelme” alá kerültek. I. Lipót törökökkel vívott hosszú háborúja alatt Apafi erdélyi fejedelem igyekezett mindkét féllel jó kapcsolatot ápolni, politikai opportunizmusa felszínességét, illetve elvtelen voltát mutatta ki. A dokumentumok szerint Apafi fejedelem azt tervezte, hogy nagy hadsereget gyűjt, amellyel Budára

⁴⁶ Slavici: Studie asupra maghiarilor... *Convorbiri literare*, 1871. augusztus 15. 196–199.

⁴⁷ Barițiu, 1891. I. 70–120.

⁴⁸ Papiu Ilarian, 1852. 38–41.

⁴⁹ Lupaș, 1918. 51.

⁵⁰ Barițiu, 1891. I. 29.

vonulna, hogy harcoljon a törökök ellen. Azonban „a nemesség, amely a törvények erejénél fogva köteles volt fegyverben szolgálni, amiért cserébe mentesült az ország minden terhéltől, és fizetés helyett a jobbágyok szolgálatát élvezte százszázalékkal, úgy menekült a fegyverektől, mint azok az ijedős asszonyok, akik mindenféle kifogást kerestek, hogy elkerüljék a szolgálatot; menekültek, és még szigorú büntetésekkel sem lehetett rávenni őket, hogy fegyvert fogjanak, vagy ahogy a törvényekben mondták, hogy talpra álljanak és lóra üljenek”.⁵¹ Végül Apafi fejedelem megtagadta az Erdély feletti Habsburg protekciót, és a törökök segítségét kérte, akik bár „keleti göggel” megígérték, hogy megvédik Erdélyt, ezt nem tették meg. Buda felszabadítása után a császári hadsereg Lotaringiai Károly vezetésével átvonult az elpusztított és elhagyott magyar falvakon, behatolt Erdélybe, és Kolozsvár kapuihoz érkezve követelte a város feladását. „A nagyfejű kolozsváriak, önteltek, mint mindig, nem akartak kaput nyitni, de Károly támadóállásba helyezte az ágyúkat, és akkor mindjárt nyíltak is a kapuk.” Brassó kivételével minden várat harc nélkül adtak föl, ami nem meglepő Bariț számára, hisz „a harci szellem teljesen elapadt szinte az összes kisebb és nagyobb nemességben, a székelyek vitézségével, kik maguk is ki voltak szolgáltatva feudális uraiknak, csak hasztalanul parádézta, ahogy még ma is szokásuk ezt csinálni az öndicsérettel”.⁵²

A 16–17. századi magyar társadalom egyik fontos eseménye a reformáció volt, annak lefolyása foglalkoztatta a román gondolkodókat is. Grigore Moldovan véleménye szerint a reformáció azért aratott akkora sikert a magyarok körében, mert ők nyitottak az újra és fogékonyak, ellentétben a hagyományaikhoz ragaszkodó románokkal.⁵³ A kálvinizmus az erdélyi románok szemében „magyar vallássá”, „magyar törvénnyé”⁵⁴ vált, a kálvini hitvallást a magyar nemzetiséggel azonosították.⁵⁵ Ioan Lupaș megjegyezte, hogy az egyszerű román a reformátust pogánynak tartotta. Ugyanakkor azt is állította, hogy a magyarországi és erdélyi reformátusok „nagyon sovíniszták”, iskoláikban „még a vallást sem lehet a gyerekek anyanyelvén oktatni, noha ezt az állami iskolákban a törvény engedi”.⁵⁶ Bariț azt írja, hogy a magyarok megsértették a kálvinizmus egyik alapelvét, a lelkiismereti szabadságát azzal, hogy erőszakosan próbálták e vallásra áttéríteni a románokat, és arra a következtetésre jutott, hogy az erdélyi, bánági és magyarországi protestánsok „ugyanolyan intoleránsak és fanatikusok, mint a katolikusok”.⁵⁷ Annak ellenére, hogy a reformáció nagy sikereket ért el Magyarországon, a „regnum Marianum” államvallása

⁵¹ Uo. 51.

⁵² Uo. 54–67.

⁵³ Moldován Gergely: *Magyarok, Románok. (A nemzetiségi ügy kritikája.)* Kolozsvár, 1894. 33.

⁵⁴ „lege ungurească”

⁵⁵ Barițiu, 1891. I. 11.

⁵⁶ Lupaș, 1918. 259–260.

⁵⁷ Barițiu, George: Biserica românească în luptă cu reformațiunea. In George Barițiu: *Studii și articole* (Ioan Lupaș szerkesztésében). Sibiu, 1912. 63–67.

továbbra is a katolikus maradt, és Bariț kiemelte a katolikus felső papság hatalmas gazdagságát és „arisztokratikus” szokásait.⁵⁸

A vallási aspektusokon túl az erdélyi történétírók a 17–18. századi magyar társadalom jellemzése során előtérbe helyezték az elmaradottságot, melyet a gögös és önelégült arisztokrácia okozott, mert mindenáron meg akarta tartani azokat a feudális struktúrákat, amelyekre kiváltságos helyzete épült. A 18. század végén a magyar nemesség még nem ismerte a demokratikus eszméket, a sajtó gyerekipőben járt, az iskolarendszer nem volt kiforrott, minden erőfeszítés ellenére, amelyet a „felvilágosult Habsburg despoták” tettek, a pusztai utak járhatatlanok voltak, a városok egészségtelenek, de ami egy olyan romantikus nacionalistát, mint Bariț leginkább felháborított, az az volt, hogy sok magyar nemes lenézte saját anyanyelvét, amelyet barbárnak, „nagyon nehezen tanulhatónak és undorítósnak” tartott.⁵⁹

A nemzeti öntudat ébredésével a magyar nyelv efféle megvetése megszűnt az arisztokrácia köreiben. Ahogy Slavici kifejezte, a magyarok hajlamosak voltak a szélsőségekre, így a nacionalizmust is a végletekig vitték, és amint elismerték a nyelv értékét mint a magyar identitás alapvető ismervét, annak művelése és terjesztése elsődleges fontosságúvá vált számukra. A 19. század végére a magyarok létrehoztak egy kompetens oktatási rendszert, amely általánosította az alapvető ismereteket, így még a pusztai magyar paraszt is ismerte történelmét Attilától Kossuthig.⁶⁰

Több román író is beszél II. József császár reformszándékáról, annak központosító és germanizáló hajlamáról mint a magyar nemzeti öntudat ébredésének a romantikus ideológia hatása mellett egyik fő kiváltójáról. A 19. század első évtizedei figyelemre méltó kulturális fejlődést hoztak, amit a történelemkönyvek is megemlítenek. Nicolau Pop beszámol azokról a költőkről és „tanult férfiakról”, mint Arany János, Petőfi, Vörösmarty és „több lelkes hazafiról, akik nagy hatást gyakoroltak az országra, és akiktől mindenki megtanulhatja, hogyan kell szeretnie a hazáját és a nemzetét”.⁶¹ Silvestru Moldovan rámutatott, hogy „a 18. század végén és a 19. század elején Magyarországon is fejlődött a tanulás és a kultúra. A magyar nép nemzeti érzése az irodalmi művek révén kezdett ébredni. Jelentős költők tűntek fel a magyarok között, mint Kazinczy, Kisfaludy, Csokonai, Berzsenyi stb., akik művelték a nyelvet, és lelkesítették a népet minden jó és szép iránt”,⁶² V. Ferdinánd király alatt „[...] a magyarok között több lelkes hazafi is megjelent, akiknek tetteiből bárki megtanulhatja, hogyan kell szeretni a nemzetét, és hogyan

⁵⁸ Barițiu, 1891. I. 180–181.

⁵⁹ Uő: Limbi universale. Limbi destinate la moarte. Limba română. In Barițiu: *Studii și articole*. 41–58.

⁶⁰ Slavici: *Studie asupra maghiarilor... Convorbiri literare*, 1871. november 15. 292–295.

⁶¹ Pop, Nicolau: *Istoria Ungariei și elemente din istoria generală pentru școalele populare*. Brașov, 1897. 49.

⁶² Moldovan, S. 1875. 56.

kell áldozatokat hozni a közjóért. Ilyen férfiak voltak Deák Ferenc, Batthyány Lajos, Kossuth Lajos, Széchenyi István stb.”⁶³

E nagy magyar személyiségek a hazafiság példaképei még a román ajkú gyerekek számára is. Az irodalmárok mellett néhány tág látókörű politikai személyiség is fontos szerepet játszott a nemzeti öntudat ébredésében és a nemzeti érzés ápolásában, akik bár arisztokraták, nyitottak voltak arra, hogy a „haza” érdekében korlátozzák kiváltságaikat. Ilyen személy Széchenyi István,⁶⁴ azon kevés magyar politikus egyike, akiket az erdélyi románok pozitívan ítélnek meg, mind a történetírásban, mind a politikai diszkurzusban. Ioan Lupaş hangsúlyozta reformátori és politikai látnoki szerepét: „Széchenyit méltán tartják Magyarország legnagyobb reformátorának. Neve elválaszthatatlanul kapcsolódik a magyar nép szellemi és erkölcsi újjászületéséhez. Először is a lelki és anyagi élet reformját akarta, amelyből az ország természetes, biztos és megrázkódtatások nélküli fejlődése fakad. Könyörtelen ellensége volt a természetellenes ugrásoknak és a siettetett fejlődésnek, és különösen az ország számos belső hátrányára, a kulturális és gazdasági elmaradottságra, valamint az elviselhetetlen feudális igazságtalanságokra összpontosított.” Meggyőződése volt, hogy „Magyarország és a magyar nép jövője csak az osztrák monarchiával való szilárd kapcsolatok és a többi néppel való jó baráti viszony révén biztosítható”. Volt bátorsága, hogy bírálja honfitársait „hajlamukért, hogy elpusztítsanak mindent, ami nem magyar ebben az országban”, amely tendencia „inkább szégyent, mint dicsőséget hoz a nemzetükre”.⁶⁵

Alexandru Papiu Ilarian Széchenyit a „hungarizmus” (románul: *ungurism*) első „teoretikusának” tekintette. A „hungarizmus” a pánszlávizmus és a dákoromanizmus válaszaként született, mindhárom irányzat a nagy erővel ébredő „nemzeti érzés” eredménye volt. Amikor a magyar értelmiségiek elkezdtek mélyen kutatni múltjukban, rátaláltak Magyarország régi dicsőségére, és összehasonlították azt a jelen szerénységével és a fenyegetéssel, amit a román és szláv nemzeti fejlődés magában rejtett, és elkezdtek „komolyan gondolkodni nemcsak a magyar nemzet védelmezésén, hanem a régi dicsőség restaurálásán is”.⁶⁶ Ez csak úgy történhetett meg, ha a magyarországi szlávok és románok magyarrá válnak. Széchenyi európai gondolkozású politikus volt, és megértette, hogy a magyarosítást nem lehet erőszakkal elérni, először megfelelő gazdasági és kulturális háttérrel kell biztosítani a nemzetiségeknek, és akkor azok maguktól fogják befogadni a magyar nyelvet és kultúrát. Neki „csak szíve volt magyar, mint senki másé, de egyénisége,

⁶³ Uo.

⁶⁴ Széchenyi István képéről a román kultúrában lásd Munteanu, Bogdan: Româniile despre „cel mai mare maghiar”. Imaginea contelui Széchenyi István în cultura română (1830–1940). In: Sorin Mitu (szerk.): *Raporturi și imagini româno-maghiare*. Cluj-Napoca: Argonaut-Mega, 2023. 44–115.

⁶⁵ Lupaş, Ioan: *Contele Ștefan Széchenyi și politica de maghiarizare*. Sibiu, 1910. 4–13.

⁶⁶ Papiu Ilarian, 1852. II. XIX–XXII.

bölcsessége és kifinomult politikája idegen a magyar jellem számára”.⁶⁷ „Hol van a ti Széchenyitek, románok és szlávok?!”⁶⁸ Honfitársai viszont nem értették meg gondolatmenetének lényegét, egész politikai teóriájából csak a „hungarizmus” maradt meg, melyet kiegészítettek „a magyar keleti tüzevel”, és eltúlozták a magyarosítást; ennek az irányvonalnak legfőbb képviselője Kossuth Lajos volt, „magyarrá lett szlovák, fanatikus és meggondolatlan”.⁶⁹

Kossuthot a magyarok „bálványozni” kezdték, politikai sikerének titka „részben rátermettsége és szóközi tehetsége, részben rendkívüli sovinizmusa”.⁷⁰ A magyarosítási vágy olyan mértéket öltött, hogy Kossuth és elvbarátai nem riadtak vissza az erőszak használatától sem, elkezdtek a románokat „oláh ajkú magyarnak” vagy „magyar-romának” nevezni, és teljesen elfelejtették Széchenyi bölcs szavait, hogy „aki magyarul beszél, akármilyen ékes szóval is, még messze áll attól, hogy magyarrá váljon. Nagy hibát követnek el azok, kik mindent magyar kalap alá helyeznek, gyanakvóan tekintve bárkire, aki nem atillát hord”.⁷¹

Ha a román nyelvű történelemtankönyvek Széchenyit és Kossuthot azonos szinten kezelik, mindkettőjük nagy államférfi és példamutató hazafi, a történelmi írások hangsúlyozzák a két személyiség közötti lényeges különbséget: Széchenyi a megfontolt, bölcs, „európai”, Kossuth a radikális, meggondolatlan, „sovinizta magyar”. Míg Széchenyi tetteivel nyugodta le a nemzetet, addig Kossuth inkább a szavak embere volt, legfőbb erénye a szóközi tehetség, ami a populizmussal együtt politikai sikerének kulcsát jelentette.

A 48-as forradalom román emlékirói és történészei Kossuthot tekintik főszereplőnek.⁷² Mind Papiu Ilarian,⁷³ mind Bariț aktív résztvevői voltak a forradalomnak, és a véres román–magyar konfliktus mélyen befolyásolta írásaikat, számukra a magyar forradalom nem volt más, mint „rebellió”, a Habsburg-ellenesség leghevesebb megnyilvánulása, a nagy eszmék (szabadság, egyenlőség, testvériség) eltorzítása és vérbe fojtása, Kossuth és társai nem voltak jobbak, mint Robespierre és a többi jakobinus,⁷⁴ és a „magyar szabadság” félelmetes lett a románok számára.

Ebből a vázlatos és szelektív áttekintésből is tisztán észlelhető a korabeli nacionalizmustól fűtött és politikailag elkötelezett világnézet alkalmazása a múlt értékelésében. A magyarok története román szemmel nézve olyan jellemvonásokat hoz

⁶⁷ Uo. XXXVII.

⁶⁸ Uo. XXVIII–XXIX.

⁶⁹ Papiu Ilarian, 1852. II. 46–47.

⁷⁰ Păcățian, Teodor V.: *Cartea de aur sau luptele politico-naționale ale românilor de sub coroana ungară*. Sibiu, 1901. I. 186.

⁷¹ Lupaș, 1910. 23.

⁷² Șandor, Atanasie, 1988. 80–90. Emlékeit Kossuth életrajzával kezdi, azt szuggerálva ezzel, hogy az egész forradalmi mozgalom tőle indult.

⁷³ Papiu Ilarian magyarságképéről lásd Köpeczi, 1995. 101–130.

⁷⁴ Barițiu, 1891. II. 54. 263.

felszínre, amelyek látszólag túlélték az idő múlását, és hűen leírják a 19. századi magyart is.

Magyarok a politikában

A nemzetiségi kérdés komoly próbatételt jelentett a homogén nemzetállam kiépítésére törekedő kiegyezés kori magyar kormányok számára. Az 1868-as nemzetiségi törvény leszögezte a magyar politikai nemzet egységes és oszthatatlan jellegét, kimondta az összes állampolgár jogi egyenlőségét, és kijelölte a magyart mint az ország hivatalos nyelvét, ugyanakkor garantálta a nemzetiségek számára anyanyelvük használatát az elemi iskolákban, az egyházi életben és az alsó szintű közigazgatásban. Habár a nemzetiségek nem kaptak kollektív jogokat, a történészek általában elismerik, hogy a törvény korához képest liberális jellegű volt. Az elkövetkező évtizedekben azonban a liberalizmus átalakult, a törvényt gyakran megszegték, a szabadelvű gondolkodást hatalmába kerítette a nemzeti eszme, és a 19. század végére a legtöbb magyar politikus már nem kérdőjelezte meg a nemzetiségek (legalább nyelvi) asszimilációjának szükségességét.⁷⁵

A politikai tehetség gyakran emlegetett klisé a magyarokkal kapcsolatosan, viszont az erdélyi románok véleménye a kérdésben megosztott. Nem vitatott, hogy a középkortól a 19. századig a magyar nemes csak bizonyos foglalkozásokat tartott magához méltónak: „a nyájas magyar még ma is undorral fordul a tanári pálya felé. Kedvenc tudománya a jog, ami a legtöbb kaput nyitja a karrier és jólét felé, hiszen a hivatalok egyfolytában szaporodnak, mint a tenger homokja”,⁷⁶ írja Valeriu Braniște. A politikai élet vonzereje miatt a reáltudományok és bizonyos szakmák háttérbe szorulnak, és ez a hajlam Slavici szerint a nemzeti jellemből fakad: „A magyar viharos természete, arroganciája és az európai szellemmel szembeni ellenszenvé miatt a nemzet minden ereje politikai téren összpontosult; a tudományok terén a magyar járatlan; számára a járásbíró tiszteletreméltóbb, mint az egyetemi professzor. Újságírókat, képviselőket, minisztereket és főispánokat találunk a magyaroknál, de professzorokat máshonnan kell kérniük.”⁷⁷

A politika iránti különös érdeklődés árnyoldala tehát a tudományok elhanyagolása, de a magyarok úgy tudnak harcolni a sikerekért a közélet terén, mint senki más: „Láthatjuk, hogy küzdenek a magyarok pozíciójuk megőrzéséért és annak megerősítéséért, és gyakran csodálkozva állunk a határozottság előtt, amellyel céljaikat követik, és az erő előtt, amit a politikai harcokban kifejtenek. Olyan nép, amely tudja, hogyan érvényesítse magát, akit senki sem hagyhat figyelmen kívül,

⁷⁵ Sárándi Tamás: *Nemzetiségpolitikai gyakorlat Észak-Erdélyben 1940–1944 között. A román kisebbség helyzete*. Doktori disszertáció (ELTE Budapest), 2022. 21–25.

⁷⁶ Braniște, 2002. 85.

⁷⁷ Slavici, Ioan: *Individualitatea maghiară. Convorbiri literare*, 1871. december 1. 299–308.

és amely nem hátrál meg, ha arról van szó, hogy boldoguljon vagy elfojtsa mások lendületét, ha sértve érzi magát. Mindig szorosan összetartanak, folyamatosan megfeszítve minden erejüket, gyakran még túlzásokba is esnek hazafias törekvéseikben. A magyarok valóban a legösszetartóbb hatalom a Monarchiában, és bőségesen bebizonyították, hogy képesek meghatározni egész politikai életünk menetét.⁷⁸

Létezik viszont egy olyan politikai terület, amelyen a románok szerint a magyarok csúfosan elbuktak, és ez a nemzetiségi kérdés. Mint minden öntudatos és hatalommal bíró nemzetnek, a magyaroknak is a nemzetállam volt az ideáljuk, csakhogy Magyarország több nemzet hazája volt, és a magyar politikusok, akármilyen rátermettek voltak is, nem riadtak vissza attól, hogy egy délibáb kergetésével veszélyeztessék a közös haza jövőjét. Több román publicista éppen emiatt kérdőjelezi meg a sokat emlegetett politikai tehetséget, de ez nem az egyedüli ok, például Nicolae Cristea rámutatott arra, hogy a magyar nem képes tanulni saját hibáiból, hiszen a nemesség gögje okozta mind a mohácsi vészt, mind a Világosnál beteljesedő vereséget, ugyanez a gög akadályozza most meg abban, hogy megelégedjen a kiegyezéssel kapott tág jogkörrel, és hogy hálát mutasson a császár-király felé.⁷⁹ A nemzetiségi politika mellett a Habsburg-ellenesség egy másik bizonyíték a megfelelő politikai belátás hiányára.

A nemzetiségi kérdés kezelése ürügy arra is, hogy a románok kétségbe vonják a magyar liberalizmus valóságát. De jó ok erre maga a politikai rendszer is, mert korlátozott választójogon alapszik, a kormány maga alá rendeli a parlamentet, és befolyásolja a választást. Rengeteg újságcikk foglalkozik a rendszer kritikájával, körülírva, hogy Magyarország miért nem igazi alkotmányos jogállam. Más „alkotmányos államban” parlamenten az ember „olyan gyűlést ért, amely komoly, őszülő férfiakból áll, akik az ország jóléte iránti aggodalomtól terhelve tanácskoznak és mérlegelnek, hogy jó törvényeket hozzanak az állam közössége számára, kielégítsék a polgárok minden szükségletét, és biztosítsák az országnak a belső és külső méltóságot és erőt”.⁸⁰ Azon túl, hogy cinikus mosolyt vált ki a hajdani és a mai olvasóból, a cikkíró célja az volt, hogy hangsúlyozza, milyen óriási a szakadék az ideális parlamentarizmus és a magyar országgyűlés között, hiszen az utóbbiban a képviselők nem képesek civilizáltan vitázni, a nemzetiségek nincsenek megfelelően reprezentálva, és a sok házon belüli botrány nem jó reklám az országnak a külföldiek körében.⁸¹

Ennek ellenére nem vehető minden magyar politikus egy kalap alá. A választási korrupció, a törvényhozás alárendelése a kormánynak, a parlamenti obstrukció olyan szokások, amelyeket a „Tisza-korszak” tett honossá. A századvégi cikkírók különbséget tesznek régi és új politikusok között. Deák Ferenc és Eötvös József

⁷⁸ Sz. n.: [Vezércikk.] *Tribuna*, 1885. június 23. 1.

⁷⁹ Cristea, 1895. 7–9.

⁸⁰ Sz. n.: [Vezércikk.] *Tribuna*, 1889. november 15. 1.

⁸¹ Uo.

generációja az igazi liberalizmust képviseli, Deákot az erdélyi románok is a „nemzet bölcsének” tartják, „igazságos és felvilágosult” embernek, „tisztes politikusnak”,⁸² mert le tudott mondani nemesi előjogairól, a nemzeti kérdést méltányosan kezelte, a dinasztiaival ki tudott egyezni úgy, hogy az a magyaroknak kedvező legyen, de be is tartotta a császárnak tett ígéreteit, kiegyezett a horvátokkal is, ellenezte az erőszakos magyarosítást, igazi „államférfi” volt. Eötvös is „a magyarok legfelvilágosultabb vezéreinek egyike”,⁸³ liberalizmusának valódi értékei az 1868-as nemzetiségi törvényben villannak meg.

Az „új nemzedék” vezéregyénisége Tisza Kálmán, és beletartozik Kossuth fia, Andrásy fia, Bánffy Dezső, Apponyi Albert, Tisza István stb., akik mind az elődök epigonjai, „egy teljesen alacsonyabb rendű fiatal nemzedék”,⁸⁴ amelynek fő bűne természetesen az erőszakos magyarosítás, a nemzetiségi kérdés igazságtalan kezelése.

A „Tisza-dinasztia” gyakran visszatérő téma a fő román lapokban. Tisza Kálmán, annak ellenére, hogy rossz szokásokat honosított meg a magyar politikai életben, „elsőrangú államférfi, dialektikus szónok és kiváló debatteur”⁸⁵ volt, megvolt tehát benne a sikeres politikus összes attribútuma, és vitathatatlanul hozzájárult a modern Magyarország építéséhez. De a románok emlékezetében úgy marad meg, mint a „nemzetiségek eltiprója”, mint az, aki egyszer felkiáltott az országgyűlésben, hogy „a nemzetiségeket tönkre kell tenni”, és „kiemelkedett a nem magyar nemzetiségek kíméletlen üldözésében”.⁸⁶ Ereje teljében a *Tribuna* így jellemezi: „[...] bár csupán szűk látókörű politikus volt, mégis volt benne valami, ami emlékeztet az egyik legnagyobb államférfira, Bismarck hercegre: merész és erőszakos volt kijelentéseiben, ökölrel csapott az asztalra, és a legsúlyosabb kérdéseket fenyegetésekkel oldotta meg”.⁸⁷

Tisza István főleg az elhúzó elkövetett 1912-es parlamenti merényletről és a Román Nemzeti Párttal folytatott egyezkedési próbálkozásokról híres a román sajtóban. Esetében a románok különbséget tesznek személyes tulajdonságai és politikusi mivolta között. Tisza István „nyájas magyar és nemes, nyájasabb, mint anyni kétes származású magyar sovíniszta, és hazaszeretetében nemesebb, mint sok más rangon belüli, aki gondolkodásban nem tudott olyan magasra fejlődni, mint ő”.⁸⁸ Tisza „fanatikus volt elveiben, miattuk akármikor feláldozta volna magát”. Pont ez az oka annak, hogy egy ilyen „becsületese ember”, mint Tisza gróf, a politikában

⁸² Sz. n.: Deák și naționalitățile. *Telegraful român*, 1911. szeptember 20. 419.

⁸³ Sz. n.: Naționalitățile. *Telegraful Român*, 1902. február 14. 71.

⁸⁴ Sz. n.: Fără prietenii. *Tribuna*, 1909. augusztus 2. 1.

⁸⁵ †Tisza Kálmán. *Telegraful Român*, 1902. március 12. 114.

⁸⁶ Uo.; Sz. n.: Vii și morți. *Tribuna*, 1911. május 6. 4.; Sz. n.: Despre Tisza Kálmán. *Tribuna Poporului*, 1902. március 12. 1.

⁸⁷ Sz. n.: [Vezércikk.] *Tribuna*, 1889. szeptember 24. 1.

⁸⁸ Sz. n.: Maghiarii și Tisza. *Telegraful Român*, 1914. november 6. 1.

„terméketlen, sőt veszélyes [...] rövidlátó államférfi, aki nem értette meg kellőképpen az időt, az embereket és azokat a helyzeteket, amelyek között élnie és érvényesülnie kellett”.⁸⁹ Természetesen a *Gazeta Transilvaniei* itt a „sovinizmusra” utal, ami mindenesetre a fiatal Tiszánál messze nem öltött oly faragatlan formát, mint apjánál, de mégis megakadályozta abban, hogy például az általános választójog bevezetését támogassa, vélekedik a *Telegraful Român*.⁹⁰

Habár az 1868-as nemzetiségi törvény politikai nemzetről beszélt, a román publicisták úgy fogták fel a magyar nemzetállam fogalmát,⁹¹ mint fenyegetést a román nemzetiségre, és azzal vádolták a magyar politikusokat, hogy azt a más nyelvűek asszimilációjával akarják megvalósítani. Egyébként a román sajtó szemrehányóan beszél arról, hogy a magyar nyelvből hiányzik az a szó, amely különbséget tesz a magyar etnikum és a több nemzetiséget magába ölelő ország között, hiszen minden magyar „ungar”, de nem minden „ungar” magyar.⁹² A *Telegraful român* elmagyarazza, hogy „Ungaria” az ország, amelyben több más-más nyelvű nemzetiség él, a magyar pedig a nemzet, amely magyarul beszél, tehát úgy mondjuk, hogy „ungar állam”, „ungar haza”, „ungar kormány”, „ungar országgyűlés”, mert mindez az összes állampolgár tulajdona. Továbbá úgy mondjuk, hogy magyar sajtó, magyar színház, magyar tudományos akadémia, magyar nyelv, mert mindez csak a magyaroké, „világos, mint a nap, és furcsa, hogy a magyarok között van, aki nem hajlandó ezt megérteni!”⁹³

Összefoglalás

Ebben a sztereotipizált portréban olyan elemeket találunk, amelyek mind a magyar önarcképben, mind más nemzetek magyarokról alkotott nemzetképében szerepelnek.⁹⁴ Az erdélyi román értelmiség ismerte a magyar irodalmat, de sokan a magyarokra vonatkozó német írásokat is. A jellemzős hangneme erősen függ a tollforgató személyiségétől és politikai beállítottságától, a mérsékeltabb Ioan Slavici

⁸⁹ Sz. n.: Conte Ștefan Tisza. *Gazeta Transilvaniei*, 1912. június 8. 1.

⁹⁰ Sz. n.: Cu mână tare... *Telegraful Român*, 1912. május 12. 205.

⁹¹ Szarka László szerint a politikai nemzet fogalmát különböző módon értelmezték a magyarok és Magyarország nem magyar polgárai: míg a magyar politikai elit nagy része úgy látta azt, mint a „magyar etnikai nemzet kiteljesedésének [...] térénumát”, a nem magyar ellenzéki politikusok kimondottan föderatív szerkezetűnek képelték el. Szarka László: *Nemzetiségi egyenjogúság és a politikai nemzet egysége (Az 1868. évi nemzetiségi törvény előzményei és létrejötte)*. In: Kovács Kálmán Árpád (szerk.): *Nemzetiségek és törvényhozás Magyarországon*. Budapest: Országgház Könyvkiadó, 2019. 77.

⁹² Sz. n.: Caracterul maghiar. *Tribuna*, 1907. április 20. 2–3.

⁹³ Sz. n.: O teorie veche. *Telegraful Român*, 1911. augusztus 6. 351.

⁹⁴ Eckhardt Sándor: A magyarság külföldi arcképe. In: Szekfű Gyula (szerk.): *Mi a magyar?* Budapest: Magyar Szemle Társaság, 1939. 87–97.

vagy George Bariț és a szélsőségesebb Octavian Goga vagy Papiu Ilarian között az a különbség, hogy az előbbieknél helyet kapnak a pozitívumok is és a kritika is, bár fő elemei ugyanazok, kevésbé zord és indulatteljes modoruk. Ugyanakkor nem hiányoznak a magyarpárti románok véleménynyilvánításai sem, mint például Moldován Gergelyé (Grigore Moldovan), amelyek a magyarságkép előnyös oldalát helyezték előtérbe, viszont a román nemzeti sajtó az ilyeneket kegyetlenül ostromozta és renegátnak kiáltotta ki, mert a román nemzeti mozgalom hivatalos álláspontja a magyarellenesség volt.

A magyarok románságképéről szóló tanulmányok kimutatták, hogy a magyar írásokban a román nem foglalt el kulcsszerepet, az iránta való érdeklődés mérsekelt, és általában a saját kulturális fölényéről meggyőződött fél szempontjából van feltüntetve.⁹⁵ A magyar viszont nagyon fontos szerepet tölt be a kiegyezés kori erdélyi román írásokban, főleg a publicisztikában, a politikai témákat elemző művekben, de jelen van a történelemben, az emlékiratokban, a szépirodalomban, a személyes levelezésekben is. A nemzetképeket kétféle nacionalizmus ütközése modellálta: a magyar nacionalizmus a kormányzással felruházott többségé, a román viszont egy magát elnyomottnak érző kisebbségé, egy ellenzéki nacionalizmus. A románok számára a magyar nem csak egy olyan idegen, akinek, bár mellettük él, más a nyelve, a vallása és talán az életszemlélete is. A magyar olyan idegen, akinek a politikai magatartásától az erdélyi románok jóléte és jövője függ, de aki az idők során nem mutatott túl sok jóindulatot a román iránt. A 19. század második felére már megérett a román nemzeti tudatot tükröző diszkurzus, és az azt megalapozó nemzeti mitológia úgy tüntette fel a magyart, mint hagyományos ellenséget.

Az írott források az értelmiség gondolatvilágába engednek betekintést, a magyar nemesről alkotott képet vetítik ki az egész magyarságra, és gyakran nem hangsúlyozzák a nemes és köznép közötti különbséget, máskor a nép úgy van feltüntetve, mint amely alapvetően jó és toleráns, és ha nála is megmutatkozik a hiúság, az önteltség, a „nemzeti egoizmus”, az csak az elit bűne, amely ilyen értelemben befolyásolta őt.

Annak ellenére, hogy az írások többsége politikai szándékot mutat, és a „magyar jellem” úgy van feltüntetve, mint egy újabb indok az erdélyi románok elutasító és kompromisszumkerülő magatartására, nem hiányoznak a magyarságképből a pozitív elemek sem, még ha azok ritkábban is kerülnek előtérbe. Akár általános vagy kontextuális, akár szociális pozíciótól vagy közéleti szerepléstől függő, a sztereotípiá mindig torzképet szül, mert önkényesen egyszerűsít és általánosít. Soha nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy a nemzetképek olyan történelemformáló tényezők, amelyek elfogultságon és előítéleten épülnek fel.

⁹⁵ Mitu, 2000.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Barițiu, George: Ioanu Corvinu de Hunedoara, originea, genealogia, faptele sale imortali. *Transilvania*, 1873. március 1.
- Barițiu, George: *Părți alese din istoria Transilvaniei. Pe două sute de ani în urmă.* I–III. Sibiu, 1891.
- Barițiu, George: Biserica românească în luptă cu reformațiunea. In: uő: *Studii și articole* (Ioan Lupaș szerkesztésében), Sibiu, 1912.
- Barițiu, George: Limbi universale. Limbi destinate la moarte. Limba română. In: uő: *Studii și articole.* Sibiu, 1912.
- Bălan, Iosif: *Iancu de Hunyad. Cercetare istorică.* Caransebeș, 1897.
- Bocșan, Nicolae – Leu, Valeriu (ed.): *Memorialistica revoluției de la 1848 în Transilvania.* Cluj-Napoca: Dacia, 1988.
- Boiu, Zacharia: *Elemente de istoria patriotică și universală pentru școalele populare române greco-orientali.* Sibiu, 1869.
- Braniște, Valeriu: *Amintiri din închisoare. Însemnări contemporane și autobiografice.* București: Tritonic, 2002.
- Bunea, Augustin: *Încercare de istoria românilor până la 1382.* București: Editiunea Academiei Române, 1912.
- Calendariu.* Sibiu, 1884. 109–114.
- Calendar pe anul dela Hristos 1910.* Arad: Editura și tiparul tipografiei diecezane greco-orientale române, 1909.
- Cristea, Nicolae: *La țintă. Meditațiune politică.* Sibiu, 1895.
- Dreghiciu, Metelii: *Istoria Ungariei în compendiu.* Timișoara, 1871.
- Eckhardt, Sándor: A magyarság külföldi arcképe. In: Szekfü Gyula (szerk.): *Mi a magyar?* Budapest: Magyar Szemle Társaság, 1939. 87–136.
- Goga, Octavian: Generația nouă. *Tribuna*, 1908. március 16. 1–3.
- Hegedűs, Nicoleta: *Imaginea maghiarilor în cultura românească din Transilvania (1867–1918).* I–II. Kolozsvár: Argonaut, 2012.
- Iacob, Luminița: *Etnopsihologie și imagologie. Sinteze și cercetări.* Iași: Polirom, 2003.
- Köpeczi, Béla: *Nemzetképkutatás és a XIX. századi román irodalom magyarságképe.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 1995.
- Lupaș, Ioan: *Un capitol din istoria ziaristiceii românești ardelene – Gheorghe Barițiu.* Sibiu, 1906.
- Lupaș, Ioan: *Contele Ștefan Széchenyi și politica de maghiarizare.* Sibiu, 1910.
- Lupaș, Ioan: *Istoria bisericească a românilor ardeleni.* Sibiu, 1918.
- Marin, Ilie: Un tovarăș de drum. *Tribuna*, 1907. április 12. 1–2.
- Moldovan, Micu Ioan: *Istoria Patriei pentru școalele poporali române din Ardeal.* Blaj, 1875.
- Moldován Gergely: *Magyarok, Románok. (A nemzetiségi ügy kritikája.)* Kolozsvár, 1894.

- Moldovan, Silvestru: *Istoria Ungariei în legătură cu istoria universală pentru școalele populare*. Brașov: Ed. lui H. Zeidner, 1887.
- Mitu, Melinda: *Problema românească reflectată în cultura maghiară din prima jumătate a secolului al XIX-lea*. Cluj-Napoca: P.U.C., 2000.
- Mitu, Melinda – Mitu, Sorin: *Ungurii despre români: nașterea unei imagini etnice*. Iași: Polirom, 2014.
- Mitu, Sorin: *Geneza identității naționale la românii ardeleni*. București: Humanitas, 1997.
- Munteanu, Bogdan: Români despre „cel mai mare maghiar”. Imaginea contelui Széchenyi István în cultura română (1830–1940). In: Sorin Mitu (ed.): *Raporturi și imagini româno-maghiare*. Cluj-Napoca: Argonaut-Mega, 2023. 44–115.
- Papiu Ilarian, Alexandru: *Istoria românilor în Dacia Superioară*. I–II. Viena, 1852.
- Păcățian, T. V.: *Cartea de aur sau luptele politico-naționale ale românilor de sub coroana ungară*. I. Sibiu, 1901.
- Pop, Nicolau: *Istoria Ungariei și elemente din istoria generală pentru școalele populare*. Brașov, 1897.
- Pop-Reteganel, Ioan: *Amintirile unui școlar de altădată*. Cluj-Napoca: Ed. Eikon, 2006.
- Popescu, Nicolau: *Tractat istoric asupra originii, continuității și petrecerii românilor în Dacia lui Traian până la anul 1300*. Blaj, 1879.
- Slavici, Ioan: Studii asupra maghiarilor. *Convorbiri literare*, 1871–1873.
- Slavici, Ioan: Înfrăurirea maghiară. *Tribuna*, 1884. július 10. – 1884. július 12.
- Slavici, Ioan: Budulea taichii. In Ioan Slavici: *Novele*. I. București: Ed. Socec&-COMP, 1892.
- Smith, Anthony: *Naționalism și modernism. Un studiu critic al teoriilor recente cu privire la națiune și naționalism*. Chișinău: Epigraf, 2002.
- Sz. n.: *Istoria Ungariei pentru școalele populare*. Blaj, 1878.
- Sz. n.: Deák și naționalitățile. *Telegraful român*, 1911. szeptember 20. 419.
- Sz. n.: Naționalitățile. *Telegraful Român*, 1902. februar 14. 71.
- Sz. n.: Fără prieteni. *Tribuna*, 1909. augusztus 2. 1.
- Sz. n.: Vii și morți. *Tribuna*, 1911. május 6. 4.
- Sz. n.: Despre Tisza Kálmán. *Tribuna Poporului*, 1902. március 12. 1.
- Sz. n.: Maghiarii și Tisza. *Telegraful Român*, 1914. november 6. 1.
- Sz. n.: Contele Ștefan Tisza. *Gazeta Transilvaniei*, 1912. június 8. 1.
- Sz. n.: Cu mână tare... *Telegraful Român*, 1912. május 12. 205.
- Sz. n.: Caracterul maghiar. *Tribuna*, 1907. április 20. 2–3.
- Sz. n.: O teorie veche. *Telegraful Român*, 1911. augusztus 6. 351.
- Sz. n.: [Vezércikk.] *Tribuna*, 1885. június 23. 1.
- Sz. n.: [Vezércikk.] *Tribuna*, 1889. szeptember 24. 1.
- Sz. n.: [Vezércikk.] *Tribuna*, 1889. november 15. 1.
- Teodor, Pompiliu: *Introducere în istoria istoriografiei din România*. Cluj-Napoca: Accent, 2002.